

Süleymaniye Darüşşifasında eğitim-sağlık kurgusu üzerine bazı tespitler

Yrd. Doç. Dr. Gülhan Benli

Mimari eğitimini Yıldız Teknik Üniversitesi'nde aldı (1991). Yüksek lisans ve doktorasını Rölöve Restorasyon Anabilim Dalında tamamladı. Kentsel tasarım, sit alanlarında koruma ve restorasyon projeleri, 3 boyutlu lazer tarama cihazları kullanarak rölöve alma teknik ve yöntemleri üzerine akademik çalışmaları bulunan Dr. Benli halen Medipol Üniversitesi Güzel Sanatlar Tasarım ve Mimarlık Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Tıp mesleğinin uygulanmasına yönelik özel mimari çözümler içeren Osmanlı dönemi sağlık kuruluşları olan darüşşifalar, biçimsel olarak Selçuklu sağlık yapılarını anımsatır.

Darüşşifalar genellikle, merkezi ve üzeri açık bir orta avlu çevresine dizilmiş oda sıralarının oluşturduğu plan şemasına sahiptir. Tarihte "bimaristan, maristan, darüşsihha, darülâfiye, me'menül-istirahе, darü't-tıbb, darülmerza, şifaiye, şifahane, bimarhane" şeklinde adlandırıldıklarına rastlanır (1, 2).

Osmanlı toplumunda bir sosyal yardım kurumu olarak benimsenen sağlık kuruluşları, başta padişah olmak üzere hanedan üyeleri, yüksek dereceli devlet görevlileri, toplumun seçkin kişileri tarafından vakıf yolu ile topluma bağışlanan hayır kurumları olarak gerçekleştirilmişlerdir. Bu nedenle yüzyıllar boyu varlıklarını sürdürebilmelerinin ardında, Türk-İslam vakıf kültürünün sosyal yardım ve kalkınma prensibi yatar. Bu durum 19. yüzyıl başlarına dek süregelmiş, sonrasında sağlık kuruluşlarının devlet sorumluluğu altında yeniden düzenlenmesine, Batı'daki çağdaş tıp anlayışına uygun sağlık örgütlerinin ve yeni hastanelerin gerçekleştirilmesine başlanmıştır (3).

Vakfiyelerde Darüşşifa

Yazılı kaynaklar, toplumun sağlık gereksinimlerini karşılayan bu kurumlardaki hizmetlerin zengin, fakir, din, dil ve ırk ayrımı yapılmaksızın verildiğini; aynı zamanda ilaç, yiyecek ve tedavinin de ücretsiz olarak sağlandığını ortaya koymaktadır (1, 4, 5, 6). Özellikle ruhsal açıdan problemli hastalıkların tedavisinde müzikten ve telkinden yararlanıldığı gö-

rülmektedir (1, 5). Darüşşifada yatarak tedavi gören hastalara, hem hasta hem de mekânları artırılmış tutmak adına özel kıyafetler verildiği ve hastalara sık sık banyo yaptırıldığı öğrenilmektedir. Bu durumun keyfi olmayıp zorunlu gerçekleştirilen bir uygulama olduğu, çok dikkatli biçimde tutulan hasta kayıtlarından anlaşılmaktadır (6). Hatta nekahat döneminden sonra bazı ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için hastalara belli bir miktar para da verildiği bilinmektedir. Bazı vakıfnamelerde hekim ve personelin çalışma şartları, hatta hastalara nasıl davranılacağı bile belirtilmiştir (6). Örneğin 1284 yılında Kahire'de Sultan Kalavun'un yaptırdığı darüşşifanın vakfiyesinde, mekânların nasıl tefriş edileceği belirtilmiştir. Eşref Buharalı'nın araştırmasından öğrenildiği üzere, günümüzden 731 sene önce yapılan hastanede hastaların sağlık durumları göz önünde tutularak demir ve ahşaptan yapılmış karyola kullanılması, onun üzerine pamuktan yapılmış yatak, yorgan, kılıf ile deriden yapılmış yastıkların yerleştirilmesi, Nil nehrinden su temin edilerek bütün koğuş ve bölümlere su şebekesi kurulması, yatan hastalara her gün misk verilmesi, yemeklerin toprak kapta sunulması, mekânların kandillerle aydınlatılması, yaz aylarında hastaların sıcaktan bunalmamaları için hurma ağacı yapraklarından yapılmış yelpazelerin dağıtılması tarif edilmiştir (6). Ayrıca aynı vakfiyede ilaç yapımından mutfak temizliğine kadar detaylı ibarelerde bulunmuş ve hastalar için her gece ud çalan dört kişi tarafından bir konser verilmesi, moral ve maneviyatlarının yüksek tutulması da belirtilmiştir (6). Yapılan bu tarif ve uygulamalar, günümüzden yüzyıllar öncesinde hastalara verilen değeri ve içinde bulunulan medeniyetin gelişmişlik düzeyini anlamak için yeterli verilerdir.

Süleymaniye Darüşşifası

İstanbul, Osmanlı Devletinin başkenti olmasının ardından İslâm âleminin ilim ve kültür merkezi haline getirilmesi çabaları ile hızlı imar faaliyetleri kapsamında biçimlenmeye başlar. İslam toplumunun vakıf hukuku ve hayrat kavramı çerçevesinde ortaya çıkan külliye; merkezde cami olmakla birlikte hamam, medrese, mektep, imaret, kütüphane, aşevi, kervansaray, çarşı, türbe, tekke, zaviye ve darüşşifa binalarından oluşan yapılar topluluğu bütünüdür. Külliye, içinde barındırdıkları çoklu işlevlerle mahalle ve kentleri şekillendiren merkezi bir nüvedir.

Osmanlı başkentinde 15 ve 17. yüzyıllar arasında inşa edilen darüşşifa yapıları arasında, Mimar Sinan'ın Kanuni Sultan Süleyman için inşa ettiği Süleymaniye Külliyesi'nin bir parçası olan Süleymaniye Darüşşifası, Osmanlı Hanedanının halk sağlığına ve tıp bilimine verdiği önemi göstermesi nedeniyle özellikle incelenmesi gereken bir yapı olarak ortaya çıkmaktadır.

Mimari Biçimlenme

Darüşşifa: Mimar Sinan, İstanbul'da Kanuni Sultan Süleyman adına 1553-1559 yılları arasında inşa ettiği Süleymaniye Külliyesi'ndeki darüşşifa tasarımında, kendisinden önceki darüşşifa plan kurgularından farklı olarak, birbirine paralel iki dikdörtgen avlu ve bu avlulara açılan revaklar ve revakların gerisindeki sıra odaların yer aldığı bir plan şeması kurgulamıştır (Şekil). Usta mimar, Darüşşifanın konumlandığı bölgenin topografik şartlarını en iyi şekilde değerlendirerek yapının altında bir bodrum kat planlamıştır. Bodrum katta ikinci avlunun revakları altında devam eden, tuğladan

beşik tonoz örtülü ve mazgal pencereleri bulunan mekânlar oluşturmuştur. Bu katta oluşturulan dikdörtgen salonun şifasız akıl hastaları için kullanılması planlanmıştır (7).

Yapının kuzeybatı revakları ve gerisindeki mekânların altında da, derinlemesine dikdörtgen alana sahip dokuz mekân planlayan Sinan, Darüşşifanın Haliç'e bakan anıtsal cephesini iki katlı olarak tasarlamıştır. Birinci avluyu çevreleyen kubbeli ve dikdörtgen mekânlar, Darüşşifa personeli için planlanmıştır. Sinan bütün bu darüşşifa bloğunu, Darüşşifa Sokağına açılan iki kapı ile (darüşşifa kapısı ve hekim kapısı) sokağa açmıştır (8).

Hamam: Hastalar için ikinci avlunun revakları gerisinde kubbeli odalar sıralanırken, güney köşesinde müstakil hamam mekânı yer almaktadır. Yapı dâhilinde hastalar için bir hamamın planlanması, darüşşifa planlarında gelinen aşamayı ifade etmesi açısından önemli bir bileşiktir (Resim).

Fodla Fırını: Darüşşifanın içerisinde sadece buraya hizmet verecek bir fodla fırını yapılmış olması bu yapıyı asıl özel kılan bir başka unsurdur.

Günümüzde Darüşşifa

Uzun yıllar geniş bir kadro ile çalışılan Darüşşifada, diğer darüşşifalardan farklı olarak bir asabiye-nöroloji servisinin varlığı ve müzikle tedavi uygulandığı ve durumunu 19. yüzyılın ortalarına kadar koruduğu bilinmektedir. 1858 yılında İtalyan Dr. Mongeri'nin (1815-1882) başhekimliğe başladığı yapı, 1865 yılında başlayan kolera salgınında tecrithane olarak kullanılmış, sonraları ise Toptaşı Bimarhanesinden getirilen akıl hastalarına tahsis edilmiştir. Darüşşifanın hastahane işlevi 1873 yılına kadar sürmüştür. Cumhuriyet'ten sonra askeri matbaanın yerleştiği yapıda Klâsik Osmanlı mimarisinin özelliklerini bozan bazı ekler ve değişiklikler yapılmıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü, 1972 yılında askeri matbaanın buradan çıkartılması üzerine yapıyı dini eğitim veren özel bir okula kiralamış, bu yıllarda yapının bünyesindeki değişiklikler, darüşşifa yapısının mimarisinin bozulmasına neden olmuştur. Günümüzde yapının restorasyonu Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından tamamlanmış, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi'nin bir bölümü olarak değerlendirilmesi kararlaştırılmıştır.

Tıp Medresesi

Mimar Sinan'ın Süleymaniye Külliyesinde darüşşifadan ayrı olarak bir tıp medresesi inşa etmesi, yapıyı diğer örneklerinden farklı bir noktaya taşır. Yapı kaynaklarda, Medrese-i Tibbiye ya da Darü't-Tıbb adlarıyla da anılmaktadır. Medresenin diğer üç kanadından iki yan kanadı, revaklar gerisinde ocaklı ve avluya bakan pencereli

odalar halindedir. Bu mekânların önünde ise tek eğimli çatı ile uzun bir sahanlık yer alır. Bu çatının altında dükkânlar bulunmaktadır. Dolayısıyla dükkân sıralarının üzerinde bulunan odaların cephesi, yani günümüzdeki adıyla Tiryakiler Çarşısı'na ait olan cephe iki katlı olarak planlanmıştır. Darüşşifadan ayrı olarak inşa edilen tıp medresesinde hem usta-çırak yöntemiyle öğrenim hem de hastaya hizmet edilen uygulamalı eğitim sürdürülebilmektedir.

Droglar Evi: Diğer darüşşifalarda olmayan bir başka özellik de, ilaç deposu olarak bilinen Dâr'ül Âkâkîr'in (droglar evi) Darüşşifaya bakan cephede yer almasıdır. Kendi döneminde Dâr'ül Âkâkîr'den, diğer başka darüşşifalara ve eczanelere de ilaç (drog) dağıtımının yapıldığı bilinmektedir (8).

Günümüzde Tıp Medresesi

Tıp Medresesinin günümüze ulaşan özgün kısmı, Tiryakiler Çarşısı olarak bilinen ön kolu ile sınırlıdır. Tıp Medresesi özgün işlevini 1853'lere kadar sürdürse de, bir dönem atıl kaldığı, 1918'de yangın mağdurlarına ev sahipliği yaptığı ve yapının arka bölümüne inşa edilen Süleymaniye Doğumevi ile birlikte 2009'lara kadar kullanıldığı öğrenilmektedir (9). Tıp Medresesi 23.01.2009 gün ve 596 sayılı koruma kurulu kararı ile Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi'ne devredilmiştir.

Sonuç

Gönül Cantay bir araştırmasında; "*Zamanı için Süleymaniye Külliyesi fevkalade bir yapı topluluğu olmuş ve ilk defa İstanbul'da Fatih Külliyesi'nde Sahn-ı Seman Medreselerinde gördüğümüz site-üniversite anlamındaki eğitim-öğretim, burada daha da geliştirilerek ve hem insan sağlığına hizmet hem de tıp eğitimi önemli bulunarak, bir eğitim ve sağlık sitesi gerçekleştirilmiştir*" açıklamasıyla ilk defa site-üniversite tanımı kullanarak Süleymaniye Darüşşifasının tarihsel süreç içerisindeki önemine vurgu yapmıştır (8).

Büyük üstat Mimar Sinan, Osmanlı dönemi darüşşifa mimarisinde karşılaşılan çeşitli plan şemalarından farklı ve ölçüleri itibarıyla en büyüğü sayılan Süleymaniye Darüşşifasında, hasta odaları ile personel mekânlarını ayrı planlamış, tıp eğitime ait olan medrese binasını ise Darüşşifadan ayrı bir yapı olarak düşünmüştür. O döneme kadar darüşşifalarda gerçekleştirilen tıp eğitimi, bu medrese ile ayrılarak özerk bir hüviyet kazanmıştır. Bu planlamaya ek olarak hamam, fırın ve droglar evini de özellikli bir tasarım ile inşa etmesi, işlevin biçim ile birleşmesinin muhteşem bir sonucu olarak tanımlanabilir.

Teorik tıp eğitimi ve sağlık hizmetlerinin bir arada yürütüldüğü günümüzdeki uygulamalı tıp anlayışına benzer, eşsiz bir

Şekil: Süleymaniye Külliyesi yerleşim planı (Ali Saim Ülgen'in hazırladığı planlar üzerine Tuna Kan tarafından yapılan renklendirme) (9).

Süleymaniye Külliyesinde Tıp Medresesi ve Darüşşifa

örnek olarak günümüzden 456 sene önce düşünülmüş, tasarlanmış ve uygulanmış Süleymaniye Darüşşifası, 16. yüzyılda tıp eğitime ve insan sağlığına verilen önemin fiziki bir göstergesi olarak daha fazla incelenmesi gereken bir yapı olarak karşımızda durmaktadır.

Kaynaklar

- 1) Cantay G. (1992). *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Darüşşifaları*. Ankara: AKDITYK Atatürk Kültür Merkezi, s. 1-8, 15-19, 45-59, 67-71.
- 2) Bayat A., H. (2003). *Tıp Tarihi*. İzmir: Sade Matbaa, s. 174, 177, 227-231, 251.
- 3) Fişek, N. (1971). "Türkiye'de Sağlık Devrimi", *Mimarlık Dergisi*, sayı 9-10, İstanbul: T.C. Mimarlar Odası, s. 9.
- 4) Ünver A., S. (1940). *Selçuk Tababeti XI-XIV'üncü Asırlar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, s. 47-83.
- 5) Terzioğlu A. (1970). "Ortaçağ İslâm-Türk Hastahaneleri ve Avrupa'ya Tesirleri" *Bellekten*, Sayı 136, Ankara: Türk Tarih Kurumu, s. 121-149.
- 6) Buharalı E., (2005). "Üç Türk Hükümdarın Yaptığı Üç Sağlık Kurumu: Tolunoğulları, Zengiler ve Memluklerde Sağlık Hizmetleri" *AÜ DTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, cilt 25, sayı 40, s. 29-39.
- 7) Gönül C., (1988). "Sinan Külliyesinde Darüşşifa Planlaması", *Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları no 288 Sanat Dizisi 41*, İstanbul, s. 48, 49.
- 8) Gönül C., (1988). "Darüşşifalar", *Mimar Başı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü, s. 355-368.
- 9) Kan T., (2014). *İstanbul Süleymaniye Külliyesi Örneğinde Külliyeler İçin Bir Yönetim Modeli Yaklaşımı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Mimar Sinan G. S. Üniversitesi, Mimarlık Anabilim Dalı*, s.171, 269.